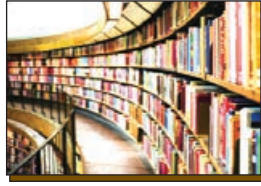

Ədəbiyyat

● Seyid Əzim Şirvani - 190

Bu il Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından Seyid Əzim Şirvaninin anadan olmasından 190 il ötür. Prezident İlham Əliyev aprelin 4-də qüdrətli şair və böyük maarif xadiminin yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı sərəncam imzalayıb. Sərəncamda deyilir: "Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığı boyu həm Şərq poeziyasının çoxəsrlik ənənələrini yüksək sənətkarlıqla davam etdirmiş, həm də mühüm ictimai-siyasi dəyişikliklərin baş verdiyi bir şəraitdə Azərbaycan ədəbiyyatının yeni maarifçilik ideyaları ilə zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Dəyərli poetik nümunələrdən ibarət parlaq lirikasında mənəvi gözəlliyi tərənnüm edən şair eyni zamanda realist satiralarında dövrün aktual məsələlərini kəskin münasibət bildirmiş, didaktik əsərlərində humanist ideyaların təbliğinə xüsusi diqqət yetirmişdir".

Seyid Əzim aşiqanə-lirik şeirləri ilə Füzuli ənənələrini davam etdirən şair, satiraları ilə dövrünün qaranlıqlarına işıq salan maarifçidir. O, cəmiyyətin sosial-mədəni tərəqqisi uğrunda qabaqcıl ziyalıların apardığı mübarizənin daim ön sıralarında dayanmışdır. Böyük şairin xalqa xidmət naminə öz maarifçi düşüncələrini gerçəkləşdirmək arzusu ilə ana dilində açdığı yeni üsullu məktəb Azərbaycan təhsili tarixində dərin iz qoymuşdur.

Seyid Əzim Şirvaninin həyat və yaradıcılığı hələ sağlığında müasirlərinin diqqətini cəlb etmiş, dövrün ziyalıları onun əsərlərini yüksək dəyərləndirmişlər. Firidun bəy Kəçərlı onun çox böyük istedadla malik olduğunu, məclislərdə şövlə gəlib bədahətən gözəl şeirlər söyləməsini, seir sənətinin bilicisi kimi misli-bərabəri olmadığını xüsusilə qeyd etmişdir. "Bu barədə Hacı Seyid Əzim rusların Puşkininə, ingilislərin Bayronuna, polyakların Mişkeviciyə bərabər imiş" demişdir. F.Kəçərlı şairin müxtəlif janrlarda yazılmış şeirlərini "Füzuli Bağdadının kəlamına əvəz" ola

qədər nail olmuşlar. Savadsız, avam adamlar onu kafir kimi tanımışlar. Amma bu münasibət Seyid Əzimi də tutdu-ğu yoldan çəkəndir. O, ruhanilikdən tamamilə əl çəkib 1869-cu ildə Şamaxıda yeni məktəb açaraq ömrünün sonuna qədər burada müəllimlik edir. Klassik mollaxanalarından fərqli olaraq o bu məktəbdə uşaqlara Azərbaycan və fars dillərini də öyrədir, tarix, coğrafiya, hesab və s. kimi fənlərdən ibtidai səviyyədə də olsa, məlumatlar verirdi.

Seyid Əzim Şirvani rus dilini qismən, ərəb və fars dillərini mükəmməl bilirdi, eyni zamanda müasir dünyəvi elmlərdən az-çox xəbərdar idi. Müəllimin yüksək hazırlıq səviyyəsi onun məktəbindəki uşaqların yeni mühitdə yetişmələrinə imkan yaradırdı. Təsədüfi deyil ki, Mirzə Ələkbər Sabir, Sultan Məcid Qənizadə kimi şəxsiyyətlərimiz məhz onun məktəbində oxuyaraq yetişmişlər. Bəzi mənbələrdən onun məktəbində təxminən 40-a yaxın şagirdin oxuduğunu öyrənirik.

Seyid Əzim Sədi Şirazinin "Gülüstan" və "Bustan" əsərlərindən, "Ziynətül-məcalis"dən və başqa fars mənbələ-

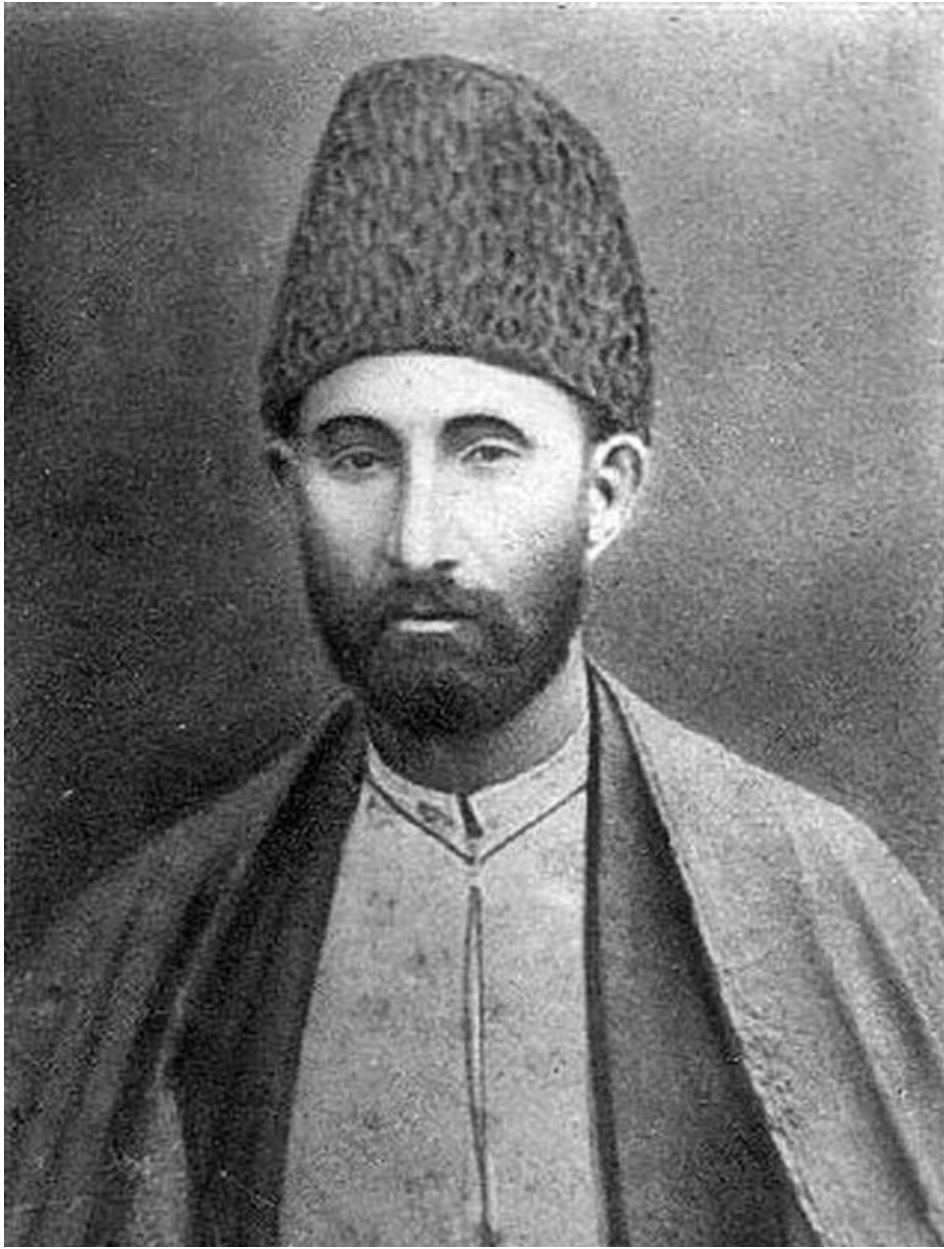
az məvabibin şairi qane etmədiyini öyrənirik:

Çox etdim, dəhşətdə hər kərə xidmət,
Gəhi xanə, gəhi tüccarə xidmət,
Birindən olmadı rəfi-mələlim,
Keçəndi möhnəti-üsrətlə halım.

"Səramədi-dövrən"

Şamaxıda onun bədxahları ilə yanaşı, xətrini, hörmətini əziz tutan xeyli şəxs də vardı. Onlardan biri şairin yaxın dostu Məhəmməd Səfa idi. Seyid Əzim və Şamaxının başqa şairləri tez-tez onun evində yığılar, yeni şeirlərini oxuyar, müzakirələr aparardılar. Seyid Əzimin təşkil etdiyi "Beytüs-Səfa" ədəbi məclisi belə yaranmışdır.

Onda Azərbaycanın başqa böyük şəhərlərində də belə şeir məclisləri vardı. Seyid Əzimin adı bu məclislərdə hörmətlə çəkilirdi. Qarabağdakı "Məclisi-fəramuşan"ın üzvləri, xüsusən Abdulla bəy Asi, Bakıdakı "Məcməüş-şüəra"-nın üzvlərindən Əbdülxalıq Yusifi, Lənkərandan İsmayıl Qasir,

lan qəzəllərdə dini ayin və mərasimlər tənqid olunub.

Seyid Əzim Şirvani, təbii ki, ateist deyildi, mükəmməl dini təhsil aldığından islam dininin dərinliklərinə bələd idi. Bununla belə onun təbiətində dini ehkamlara qarşı laqeydlilik, həyata ruhən bağlılıq vardı. Onun qəzəllərində həyat sevgisi, dünyəvi nemətlərin tərənnümü, nikbin əhvali-ruhiyyə, dini etiqadlara qarşı etiraz ruhu daha çox duyulur.

Şairin aşiqanə qəzəlləri yaradıcılığında üstünlük təşkil edir. Onun lirik qəhrəmanı olan aşiq öz məhəbbətində fədakar və dönməzdir. Bu lirik qəhrəman özünün bəzi romantik xüsusiyyətləri ilə bərabər həyata real və ayıq gözlə baxır, əfsanəvi gözəli deyil, həyat gözəlini sevir və onu bütün dünya nemətlərinə qarşı qoyur. Məhəbbət yolunda çəkdiyi iztərablar bu insanı ruhdan salmır. Onun simasında kədərli sevinc bir-biri ilə uyusur, ikinci birinciyə qalib gəlir. Seyid Əzim məhz bu xüsusiyyətlə özünün böyük sələfi - Füzuli ilə birləşir, aşiqanə qəzəllərində onun ən məharətli davamçısı kimi meydana çıxır. Təsədüfi deyil ki, Seyid Əzim Şirvanini Füzulinin kölgəsi adlandırırlar.

"Mövti-cismani ilə sanma mənim ölməyimi"

Maarifçi və tənqidi satirik şeirlər şairin yaradıcılığında yeni bir mərhələdir. Bu şeirlərlə onun yaradıcılığında realizm önə keçməyə başlayır. Həmin şeirlərin mühüm bir hissəsini o, "Əkinçi", daha sonra "Kəşkül" qəzetlərində dərc etdirmişdir. Bu əsərlərində böyük maarifçi xalqı cəhəlt yuxusundan ayılmağa çağırır, cəmiyyətin aydınlanması-na yönələn təşəbbüsləri alqışlayır. "Qafqaz müsəlmanlarına xitab", "Təlim-tərbiyə haqqında", "Əkinçi" qəzetinə yardım üçün", "Həsən bəy Məlikov Zərdəbiyə", "Puşkinə heykəl" və s. şeirləri ilə Seyid Əzim Şirvani bir maarifçi kimi təhkimçi feodal-patriarxal qayda-qanunların əleyhinə çıxır, qabaqcıl ideyaları tərənnüm edir.

Şairin əsərləri içərisində öyüd, təmsil və didaktik mahiyyət daşıyan mənzum hekayələr də çoxdur. Onların müəyyən bir hissəsi öz ideyaları etibarilə onun maarifçi şeirləri ilə birləşir. Bu şeirlərin çoxu Şərq mənbələrindən, əsas etibarilə Sədidən iqtibas olunub. Öyüd və təmsillər müəllifin pedaqoji fəaliyyəti ilə də bağlıdır. Ona görə təbiə məsələləri bu əsərlərdə mühüm yer tutur. Şair öz təmsillərini yazarkən Şərq mənbələrinin ən qabaqcıl və müasir həyata uyğun olan cəhətlərindən bəcaqla istifadə etmişdir.

Dürüstlük, mərdlik, dostluq, yoldaşlıqda mətanət, çalışqanlıq, özənlərə kömək, insanlarla yaxşı rəftar və s. gözəl, nəci sifətlərin təbliyələndirilməsi həmin öyüdlərin əsas məzmununu təşkil edir.

Seyid Əzim Şirvaninin ictimai mahiyyət daşıyan satiraları da onun yaradıcılığında müstəsna yer tutur. Onu öz dövrünün realist şairi kimi tanıdan da elə bu satiralarıdır. Qıscas olaraq belə deyə bilərik ki, XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycan şəirində yaranan satiranı Mirzə Fətəli Axundzadə dramaturgiya və nəsr sahələrində necə dərinləşdirmişdisə, sonralar Seyid Əzim Şirvani də onu şeir sahəsində ən yüksək şəkildə inkişaf etdirdi. Onun kamil qələmi sayəsində satira XIX əsrin 70-80-ci illərində böyük bir inkişaf səviyyəsinə qalxdı. "Allaha rüsvət", "Yerdəkilərin göyə şikayətə getmələri", "Köpəyə ehsan", "Dəli şeytan", "Məkr-i-zənan", "Bəlx qazisi və xarrat", "Müctəhidin təhsildən qayıtması", "Elmsiz alim", "Alim oğlu ilə avam ata" şeirləri şairin ən güclü satiralarındandır.

Şair 1888-ci ilin 1 iyununda Şamaxıda vəfat etmiş, şeirlərindən birindəki vəsiyyəti ilə buradakı Şahxəndan qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur.

*Mən öləndə Şaxadanda basdırın,
Çünki onun Şahidi Xəndanı var.*

Seyid Əzim Şirvani dünyaya inkişaf, insanlara mənəvi azadlıq, cəmiyyətə maarif işığında tərəqqi arzusu ilə ələmə səs salmış düşüncə adamı idi. Belə şəxsiyyətlər cismən dünyadan köçsələr də, ruhən hər zaman yaşayırlar, sözün əbədi həyat gücü onları daim diri saxlayır. Özünün də yazdığı kimi:

*Mövti-cismani ilə sanma mənim ölməyimi,
Seyyida ölməmə, ələmdə səsım var mənim...*

Aradan daha neçə 190 illər, əsrlər, min illər keçəcək, ələmdəki səsi onu həmişə xatırladacaq, Seyid Əzim sözünə, şəxsiyyətinə sevgini yaşadacaq.

*İradə ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"*

biləcək əsərlər adlandırmışdır: "Seyid Əzimin elə gözəl və səlis qəsidələri, elə xoşməzmun müxəmməsləri və qitələri, elə ruhərvər qəzəlləri var ki, Füzuli Bağdadının kəlamına əvəz ola bilərlər",- söyləmişdir. Professor Feyzulla Qasimzadə, Ə.Şirvani yaradıcılığının XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şərfli yer tutduğunu yazırdı: "O, məhəbbəti tərənnüm edən Füzuliyənə qəzəlləri ilə istedadlı lirik şair, maarifçi şeirləri, təmsil, mənzum hekayə və satiraları ilə görkəmli realist sənətkar kimi tanınmışdır".

Hacı Seyid Əzim Şirvani 1835-ci il iyulun 9-da Şamaxıda ruhani ailəsində anadan olmuşdur. Atası Seyid Məhəmməd Şamaxının mötəbər şəxslərindən idi. Seyid Əzim erkən yaşlarından atasını itirdiyindən ana babası molla Hüseyn onu himayəsinə götürmüşdür. O zaman babası Dağıstanın Yaqsay kəndində ruhanilik edirdi. Burada o, nəvəsinin təhsili ilə özü məşğul olur, ona fars və ərəb dillərini öyrədirdi. Molla Hüseyn Seyid Əzimi də özü kimi din xadimi görmək istəyirdi. Beləcə, gələcəyin böyük şairi Yaqsay kəndində 10 ildən çox yaşayır. Sonra isə Şamaxıya qayıdıb mədrəsədə dini təhsilini tamamlayır. Amma o, ali ruhani təhsili almaq arzusundaydı. Elə bu məqsədlə də 1856-cı ildə İraqa yollanır. Əvvəlcə Nəcəf və Bağdadda, sonra Suriyanın Şam şəhərində ali ruhani mədrəsəsində oxuyur. Təhsilini tamamladıqdan sonra Şamaxıya qayıdır və bir müddət sonra Hacı Əlabbas adlı varlı tacirin maddi köməyi ilə Məkkəyə Həcc ziyarətinə gedir. Ərəbistanın bir çox mərkəzi şəhərlərini gəzib-dolaşır, Məkkədən qayıdanda bir neçə ay da Qahirədə qalıb o zamanların məşhur ərəb şair və alimləri ilə görüşür. Bu səfər onun dünyagörüşünü daha da zənginləşdirir.

"Ey Şeyx Nizami, nizamı dağılan..."

Gənc şair hələ İraqda oxuyarkən ondan dünyəvi elmlərə böyük rəğbət yaranmışdır. Bu elmlər onun dini biliqlərə bağlılığını üstələyirdi. O dövr bu səviyyədə ali dini təhsil almış şəxslər, adətən, ruhani məktəblərində çalışır, öz ardıcılarını yetişdirirdilər. Seyid Əzim Şirvani isə Şamaxıya qayıtdıqdan sonra neinki dini məktəbdə çalışmış, hətta öz əsərləri ilə dini ehkamlar əleyhinə çıxmağa başlamışdır.

Bu səbəbdən şair o dövrdə Azərbaycanın əsas mədəniyyət mərkəzlərindən olan Şamaxının nüfuz sahibləri arasında özünə xeyli düşmənlər qazanmışdır. Ruhanilər, şəhərin bəzi məqam sahibləri onu xalqın gözündə hörmətdən salmağa çalışmış, buna müəyyən

rindən təbiə əhəmiyyətli bədii parçaları Azərbaycan dilinə tərcümə edir, özü də kiçikhəcmli maraqlı şeirlər yazıb uşaqlara oxuyurdu. Bir neçə il bu qayda ilə dərs keçdikdən sonra o, tədris prosesində şagirdlərə oxuduğu həmin parçalardan ibarət bir dərslik hazırlayaraq çap olunmaq üçün Qafqaz Maarif İdarəsi rəisinə təqdim etmişdi. Lakin bu dərsliyin nəşrinə nədənsə imkan verilməmişdi.

Seyid Əzimin məktəbi, müasir dildə desək, özəl məktəb idi, şagirdlər burada təhsil almaq üçün həftəlik cüzi ödənişlər edirdilər. Şair öz məktəbindən başqa dövlətin açdığı rəsmi məktəblərdə də dərs keçirdi. 1874-cü ildə Şamaxıda Bakı vilayəti Ruhani məclisinin nəzarəti altında yarı mülki, yarı ruhani bir məktəb açılmışdı. Seyid Əzim Şirvani həmin məktəbə fars və Azərbaycan dilləri müəllimi təyin olunmuşdu. Amma yerli mürtəcelərin fitnəsi nəticəsində çox çəkmədən onu müəllimlikdən azad etmişlər.

1877-ci ildə isə şair Şamaxı şəhər məktəbinə Azərbaycan dili və şəriət dərsləri müəllimi vəzifəsinə təyin olunur. Burada müəllimlik edərkən Seyid Əzim xüsusən Azərbaycan dilinin təliminə böyük əmək sərf edirdi. Şagirdlərə şəriət kitabları əvəzinə, özünün müasir ruhda yazdığı şeirlərindən, eləcə də Şərqin böyük klassikləri Sədidən, Hafizdən və başqalarından etdiyi tərcümələrdən oxudurdu. Bu isə hakim dairələrdən ona qarşı müəyyən şübhələr yaradırdı. Hökumətin nəzərində Seyid Əzim Şirvani etibarsız və sədaqətsiz bir şəxs kimi görünürdü. Elə bu bəhanə ilə də onu yenidən müəllimlikdən azad edirlər. Seyid Əzimşə bu ədalətsizliklə barışmır, Tiflisə şikayətə gedir, orada Qafqaz Maarif İdarəsi rəisinə hökumət qulluğundan haqsız çıxarıldığını sübuta yetirir. Az sonra şairi yenidən işinə bərpa edirlər və o, ömrünün sonuna kimi Şamaxı şəhər məktəbində müəllim kimi çalışır.

Seyid Əzim Tiflisə gedərkən yolüstü Gəncədə böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin qəbrini ziyarət edir. Zaman keçəcək və o, türbənin dağınıq halının yaratdığı təəssüratları "Ey Şeyx Nizami, nizamı dağılan" mısrası ilə başlanan şeirinə köçürəcək.

Seyid Əzimin Şamaxıda müəllimlik etdiyi vaxtlarda Qorı Seminariyasının şöhrəti yenicə yayılmaqda idi. Şair orada dərs deməyi arzulayırdı. Seminariya-da Azərbaycan dili müəllimi vəzifəsinin boş olduğunu eşidərkən o, 1879-cu il iyunun 12-də Qafqaz Maarif İdarəsi rəisinə ərizə ilə müraciət edir. Amma o yerə başqa müəllim nəzərdə tutulduğundan rədd cavabı alır.

Şeirlərindən onun maddi vəziyyətinin o qədər də yaxşı olmadığını, aldığı

Q Ə Z Ə L L Ə R	
Dolanım başına ey nəzlizə yarım, bəri bax, İşvəli, qəmzəli, çəm-xəmli nigarım, bəri bax.	İki zülfün arasından görünə mehri-rüxün, Genə ol xətrə-rəxşəndəni Cövzadə görüm.
İşvə ağaz qılıb səbrimi tarac etmə, Getdi dildən dəxi aramı qərarım, bəri bax.	Seyiddə, doğranı narinc kimi bu dili-zar, Əgər ol Yusifi mən bəzmi-Züleyxadə görüm.
Xəm emiş qamətəm ebrulerinin qurbanı, Zülfü-pürtabına qurban tənə-zarım, bəri bax.	***
Bu cəfədidə dil, ol kakili-mişkinə fəda, Gözlərin sədqəsi, çəm-fikarım, bəri bax.	Olmasaydı qəmi-çəşqin dili-viranımda, Saxlamazdım onu bu izzət ilə yanımda.
Can nisar etməyə əmadədi Seyyid, gözəlim, Gör desən lütf ilə: ey aşiqi-zarım, bəri bax!	O qara xalı mənə versələr qanın içərmə, Nə üçün mənzil edib arzi-cananımda.
***	Tutarı müşəfi-rüxsarivi ol kafər xətd, Göründü əksi-surət, annadım kim, kəcnümasənmiş.
O gün olsun ki, səni məclisi-səhbədə görüm, Gənə dəstində qədəh, meylivi minadə görüm.	Eyləməz aşiqi bəri lütf ilə xürrəm, ya rəb, Bu nə rəftardır ol sərv-i-xuramanımda?
O gün olsun ki, səni-kuyivə, düşsün güzərim, Özümi izzət ilə cənnəti-məvadə görüm.	Düşəni xublərin könlümü fikri, Seyyid, Əlli Yusif tapılar külbəyi-əhzanımda.
Gecə baxmaq nə qədər aynıyov şum isə də, Tək üzün aynəsini zülfü-şəb-əşadə görüm.	***
Bu təmənnadəyəm, ey gül ki, şəhidin mən olum, Ölərdəm qeyrini gör mən bu təmənnadə görüm.	Səni əhli-vəfa bilmişdim, ey gül, bivəfasənmiş, Bağışla, bilmədim biganələrə aşinasənmiş.
Səndən ötrü nə qəmim, düşsə başım qovğayov, Təki mən sağ olum, öz başımı qovğadə görüm.	Səni ayineyi-məqsud sandım ruburə durdum, Göründü əksi-surət, annadım kim, kəcnümasənmiş.
Hər gün əğyarə nəşib oldu cəmalın ey mah, Olmadı bir gecə kim, mən səni rüyadə görüm.	Səni Yusif bilib, verdim könül mülkündə sultanlıq, Əzizim, nuri-eynim, sən gədə oğlu gədəsənmiş.
Məqsədim, şəşəyi-mahi cəmalındı sənin, Xah məsciddə onu, xah kəlisədə görüm.	Səni üçşaq üçün söylərdim əvvəl rəhməti-həqşən, Vəli, ey mahrı, sən gögdən cənnis bir bələsənmiş.
	Kimin zülfünə bənd oldunsa, Seyyid, bivəfa çıxdı, Şikayət etmə bir kəsdən, özün bəxti qərasənmiş.

Nuxadan İsmayıl bəy Nakam, Dərbənddən Mirzə Məhəmmədağa Qumri, Gəncədən Mirzə Mehdi Naci və başqa qələm dostları ilə şeirləşər, onlara tövsiyələr verirdi. Müasirləri arasında o, "səramədi-dövrən" (dövrən başına gələn), ustad şair kimi ad çıxarmışdı. Bakı şairləri arasında xüsusilə çox sevilirdi. Tez-tez Bakıya gələr, burada təşkil olunan ədəbi məclislərdə iştirak edər, şeir yarışlarında özünün hazırcavab çıxışları, mükəmməl şeirləri ilə hər kəsi heyran qoyardı.

Seyid Əzim Şirvaninin milli mətbuatımızın banisi, bu il 150 yaşı tamam olan "Əkinçi" qəzetinin naşiri Həsən bəy Zərdabi ilə də sıx münasibətləri vardı. Onlar tez-tez məktublaşardılar. 1875-ci ildə "Əkinçi" qəzetinin nəşrə başlaması Seyid Əzimi çox sevindirmiş, qəzet onunla Həsən bəy Zərdabi arasında münasibətləri daha da möhkəmləndirmişdi. O, bir tərəfdən "Əkinçi"-nin xalq arasında yayılmasına, geniş oxucu kütləsi toplanmasına çalışır, digər tərəfdən maarifçi məzmunlu şeirlər yazaraq bu qəzetdə çap etdirirdi.

"Əkinçi" bağlandıqdan sonra Seyid Əzim "Ziya" və "Kəşkül" qəzetlərində də fəal iştirak etmişdir. 1879-cu ildə "Ziya" qəzetində onun bir neçə şeiri çıxmışdı.

Füzulinin kölgəsi

Seyid Əzim Şirvaninin bədii irsi bir Azərbaycan dilində olmaqla iki böyük külliyyatdan ibarətdir. Azərbaycan külliyyatını şairin həmyerlisi, cərrah Mirzə Həbib Məşədi Sadiq oğlu toplayaraq tərtib etmiş və 1892-ci ildə bu külliyyat Təbrizdə daşbasma üsulu ilə nəşr olunmuşdur.

Azərbaycan dilində külliyyat üç böyük hissəyə bölünür. Birinci hissədə qəsidələr, həcvlər, mənzum məktublar, tərci və tərkibbəndlər, müxəmməslər, təxmislər, müsəddəslər, müstəzadlar və s. toplanıb. İkinci hissədəki, əsasən, qəzəllər, rübailər, qitələr, beyt və fərdlərdir. Üçüncü hissədə isə mənzum hekayələr öz əksini tapıb.

Şairin farsca külliyyatını da Mirzə Həbib Məşədi Sadiq oğlu toplayaraq

tərtib edib. Farsca külliyyat dörd hissəlidir. Birinci hissədə qəsidələr, ikinci hissədə dini təziyədarlıqla bağlı qəzəllər, üçüncü hissədə aşiqanə qəzəllər, dördüncü hissədə tərci və tərkibbəndlər, müxəmməslər, təxmislər, müsəddəslər, məsnəvilər, rübailər və s. lirik əsərlər toplanıb. Külliyyatın təxminən yarısını qəsidələr təşkil edir.

Seyid Əzimin bədii irsinin böyük hissəsi lirik janrdə yazılmış orijinal əsərlərdir. Onların çoxu qəzəllərdir. Şairin Azərbaycan və fars dillərində mindən çox qəzəli var. Tədqiqatçılar onun qəzəllərini mövzu etibarilə 5 qismə ayırırlar: məhəbbəti tərənnüm edənlər; şərab haqqında yazılanlar; dini ehkam və ruhanilik əleyhinə qəzəllər; müəllifin öz yaxın müasirləri və dostlarına münasibətini bildirenlər; dini və fəlsəfi məzmun daşıyanlar.

Şairin öz yaxın müasirlərinə və dostlarına münasibətini bildiren qəzəllərinin çoxu aşiqanə ruhda yazılıb. Bunları məhəbbəti tərənnüm edən qəzəllərdən ayırmaq çətinidir. Şərabın tərifinə həsr olunan və dini ehkamlar əleyhinə yazı-

